

Robert J. Donia i John V. A. Fine, Jr.

BOSNA I HERCEGOVINA: IZNEVJERENA TRADICIJA

POSEBNA IZDANJA

Knjiga 7

Izdavač:

Institut za istoriju, Sarajevo

Glavni i odgovorni urednik:

Dr. Husnija Kamberović

Prijevod s engleskog:

Daniela Valenta

Lektura:

Elma Begtašević

Izrada karata:

John C. Hamer

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

323.1:341.312(497.6)
94(497.6)

DONIA, Robert

Bosna i Hercegovina : iznevjerena tradicija /
Robert J. Donia i John V. A. Fine ; prevela s
engleskog Daniela Valenta. - Sarajevo : Institut
za istoriju, 2011. - 234 str. : ilustr. ; 24 cm. -
(Posebna izdanja / Institut za istoriju, Sarajevo
; knj. 7)

Bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-649-09-7

1. Fine, John

COBISS.BH-ID 19050758

Robert J. Donia i John V. A. Fine, Jr.

BOSNA I HERCEGOVINA: IZNEVJERENA TRADICIJA

Prevela s engleskog:
Daniela Valenta

INSTITUT ZA ISTORIJU U SARAJEVU

Sarajevo, 2011.

First published in the United Kingdom by C. Hurst & Co (Publishers) Ltd, 41 Great Russell Street, London WC1B 3PL. All Rights reserved.

Prvo izdanje ove knjige pod nazivom *Bosna and Hercegovina: A Tradition Betrayed* objavljeno je 1994. u Londonu u izdanju C. Hurst & Co (Publishers) Ltd.

Pravo prijevoda na bosanski jezik posjeduju Institut za istoriju u Sarajevu, John V. A. Fine, Jr. i Robert J. Donia.

Nevinim žrtvama tragičnog rata

SADRŽAJ

Predgovor	9
UVOD	13
POGLAVLJE I Neshvaćeno društvo: izdaja bosanskohercegovačke tradicije tolerancije	13
POGLAVLJE II Vjerska tolerancija i posebnost srednjovjekovne Bosne	17
POGLAVLJE III Vjerske promjene i poseban položaj Bosne pod osmanskom vlašću	39
POGLAVLJE IV Naslijeđe predmodernizma i savremeni identitet u Bosni i Hercegovini	67
POGLAVLJE V Bosna i Hercegovina na pragu modernog doba	70
POGLAVLJE VI Austroougarska vladavina (1878-1918)	85
POGLAVLJE VII Kraljevina Jugoslavija (1918-1941): jugoslavenski ideal i kraljevska realnost	107
POGLAVLJE VIII Drugi svjetski rat: jugoslavenska apokalipsa.....	120

POGLAVLJE IX

Socijalistička Jugoslavija: Titovo doba (1945-1980) 136

POGLAVLJE X

Sumrak Jugoslavije nakon Tita 166

POGLAVLJE XI

Potonuće u rat: Bosna i Hercegovina u ratovima
za jugoslavensko nasljeđe..... 187

PREDGOVOR

OVA KNJIGA IZVORNO JE PISANA za inozemnu publiku, a nastala je sredinom rata koji se od 1992. do 1995. vodio protiv Bosne i Hercegovine. Ubrzo nakon engleskog izdanja, u ratnom Sarajevu, u skromnom izdanju i ograničenom tiražu, pojavila se i bosanska verzija u prijevodu Nure Dike Kapić. Taj prijevod je danas teško naći čak i u specijaliziranim bibliotekama. To je razlog zašto smo odlučili ponovo prevesti i štampati ovu knjigu.

Autori knjige, dvojica američkih historičara, ne kriju da su se latili pisanja zbog tada dominirajućeg stereotipa u inozemnim političkim krugovima o ratu u Bosni i Hercegovini kao produktu stoljetne mržnje na ovim prostorima. Taj stereotip je otežavao situaciju u Bosni i Hercegovini, zaustavljao ideje o međunarodnoj vojnoj intervenciji radi omogućavanja preživljavanja Bosne i Hercegovine kao države i time omogućavao dalje jačanje prednosti onima koji su razbijali ovu zemlju upravo šireći takve stereotipe. Koliko god je tada (početak 1994.) objavljivanje ove knjige na engleskom jeziku bilo važno za razbijanje tog stereotipa u svijetu, čini se da je danas njeno objavljivanje na bosanskom jeziku jednako važno za domaću publiku, pogotovo jer se Bosna i Hercegovina danas nalazi ponovo pred velikim izazovima i prijetnjama. Za razliku od onih koji tvrde da je Bosna i Hercegovina samo “povijesni krajolik”, Fine i Donia razvijaju tezu da je Bosna i Hercegovina “posjedovala vrlo karakterističnu, vlastitu historiju i kulturu koja je bila zajednička svim vjeroispovijestima”. Iz toga su oni dalje razvili priču o razvoju bosanskog društva, a krajnji cilj je bio pokazati da nije historija ta koja je početkom 1990-ih trovala odnose u Bosni i Hercegovini, nego način na koji su politički lideri (zlo)upotrebljavali historiju.

Fine i Donia su pokazali da je izgradnja multietničkog društva u Bosni i Hercegovini prošla kroz više povijesnih etapa, te da je identitet Bosne

i Hercegovine predstavljao mješavinu vjerske pripadnosti, kulturoloških praksi, ekonomskog statusa i lojalnosti mjestu rođenja. Ova knjiga, zapravo, predstavlja njihov pogled na građenje multietničkog društva u Bosni i Hercegovini tokom povijesti. Ovo nije historija koja se bavi detaljima. Ovdje je u pitanju više iznošenje glavnih teza koje su trebale biti odgovor historičara na rat 1992. godine. Zbog toga se prave velike paralele historije i savremenosti; nastoji se za savremene teškoće naći paralele u povijesti kako bi se lakše našla rješenja za savremene probleme i izazove. Pri tome su oni veoma izričiti i jasni – kao što je, na primjer, snažna vojna intervencija 1878. umirila Bosnu, tako bi i jaka vojna intervencija zaustavila rat s kraja 20 stoljeća. Pokazalo se da je to na kraju i bilo tako.

Fine i Donia zastupaju tezu da je prije austrougarske okupacije Bosna i Hercegovina postala visoko diferencirano multietničko društvo, te da u tom društvu nije bilo etnički motiviranih sukoba, izuzev početkom Prvog svjetskog rata i tokom Drugog svjetskog rata. No, to su, prema njihovom mišljenju, bili povijesni ekscesi a ne povijesna konstanta. Zbog toga ni rat 1992. nije mogao izbiti zbog povijesno utemeljenih etničkih sukoba, jer njih, zapravo, nije ni bilo. Rat je izbio zbog srpskih i hrvatskih ambicija da anektiraju dijelove Bosne i Hercegovine, spremnosti nacionalnih ekstremista u Bosni i Hercegovini da povedu kampanje etničkog čišćenja i time faktički stanu u front protiv Bosne i Hercegovine, kao i zbog transformacije Jugoslavenske narodne armije u instrument srpskih nacionalističkih interesa.

Mada je ključna pažnja usmjerena na dokazivanje povijesne utemeljenosti Bosne i Hercegovine kao države i bosanskohercegovačkog multietničkog društva, autori su značajnu pažnju posvetili i poteškoćama vezanim za očuvanje tog društva. Pokazali su povijesnu zrelost sekularnih zajednica u Bosni i Hercegovini bez sklonosti ka vjerskim ekstremizmima i fundamentalizmima. Posebno nastoje afirmirati tezu o bosanskohercegovačkom rukovodstvu koje se i u ratnom razdoblju zalaže za multietničku državu. Pokazuju kako se i zašto tokom rata pojačavala prevlast Bošnjaka u institucijama vlasti, te kako su zapadne sile tokom 1993. bosanskohercegovačku vladu sve češće promatrale “samo kao muslimansku komponentu tripartitnog plana podjele Bosne i Hercegovine”. To je vodilo ka razočaranosti i očaju pojedine muslimanske lidere, ali je i među njima ipak prevladala bosanskohercegovačka, sekularna struja koja se zalagala za očuvanje Bosne i

Hercegovine kao multietničkog društva. Na kraju, međunarodna zajednica je ipak morala vojnički intervenirati kako bi u Bosni i Hercegovini sačuvala suštinu zapadnih demokratskih vrijednosti. Neuspjeh pojedinih zapadnih političkih krugova i srpskih i hrvatskih protivnika Bosne i Hercegovine, te odlučnost dominirajuće muslimanske struje da odbaci svođenje središnje bosanskohercegovačke vlasti samo na bošnjačku vladu, uprkos bošnjačkoj prevlasti u toj vladi, značilo je i neuspjeh koncepta podjele Bosne i Hercegovine tokom rata od 1992. do 1995. godine. Zbog te pouke vrijedi i danas, 2011. godine, čitati ovu knjigu!

Na kraju se zahvaljujemo izdavačkoj kući C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., koja je Institutu za istoriju u Sarajevu ustupila pravo prevođenja knjige na bosanski jezik, te Međunarodnom institutu za bliskoistočne i balkanske studije iz Ljubljane koji je platio prijevod knjige.

Husnija Kamberović

UVOD

NA DAN 6. APRILA 1992, masa demonstranata, u kojoj je po procjenama bilo više od 50.000 ljudi, okupila se ispred zgrade Skupštine Bosne i Hercegovine u Sarajevu u nadi da će na taj način spriječiti rat koji je prijetio Bosni i Hercegovini. Među demonstrantima su bili pripadnici sve tri najveće nacionalne grupe iz Bosne i Hercegovine: Srbi, Hrvati i bosanski Muslimani. S druge strane ulice, sa viših spratova ultramoderne zgrade hotela Holiday Inn, objekta koji je izgrađen za potrebe XIV Zimskih olimpijskih igara, do zuba naoružani pripadnici srpske paravojske počeli su nasumice pucati po gomili, ubijajući i ranjavajući desetine demonstranata. Ovo nonšalantno ubilačko orgijanje je brzo rastjeralo demonstrante i označilo propast i posljednje slabašne nade da će umjerenost i kompromis ipak prevladati u Bosni i Hercegovini.

Sarajevski masakr od 6. aprila je sadržavao mnoge elemente koji će se iznova javljati u bosanskohercegovačkom ratu koji je uslijedio. Žrtve su bili nenaoružani civili koji su se nadali očuvanju multietničkog bosanskohercegovačkog društva čiji korijeni i tradicija sežu stoljećima unazad. Počinitelji su bili nacionalisti-ekstremisti koje su organizirali i dobro naoružali politički i paravojni lideri, s ciljem uništenja multietničkog društva u Bosni i Hercegovini i njegove zamjene nacionalističkom prevlašću jedne etničke skupine - u ovom slučaju Srba. Na simboličkoj razini, sarajevski masakr je utišao glasove mira i uzajamne tolerancije; oštri poklik etničke mržnje i nacionalnih podjela trijumfirao je snagom oružja.

Rat koji je počeo u Bosni i Hercegovini 1992. godine, donio je smrt, zločine i teror u obimu koji je u Evropi bio nepoznat od Drugog svjetskog rata. Počinitelji u ovom ratu nisu znali za granice okrutnosti i brutalnosti dok su sijali uništenje među svojim neprijateljima i nevinim stanovnicima Bosne i Hercegovine. Televizijske kamere su snimile dio tih ubistava

i brutalnosti i svakodnevno u emisijama vijesti otkrivale užasnu izopačenost rata. Gledatelji širom svijeta su vidjeli izgladnjele zatvorenike, žrtve sistematskih silovanja, osakaćene leševe, sračunato uništenje stambenih objekata i spomenika kulture, smrtno ranjene žrtve nasumičnog granatiranja i rezultate etničkog čišćenja. Svakodnevne slike rata, u kombinaciji sa prisustvom trupa Ujedinjenih naroda u području i perspektivom sve većeg angažmana NATO-a i Sjedinjenih Država, nelagodno su podsjećali na rat u Vijetnamu 1960-tih godina.

Bosna i Hercegovina, međutim, nije Vijetnam: nije to neka daleka zemlja o kojoj mi, kolektivno, ništa ne znamo. Argument u prilog “kolektivnom neznanju”, koji su tako ubjedljivo zagovarali kako kritičari tako i pobornici američke intervencije u Vijetnamu, jednostavno nije validan za zemlje bivše Jugoslavije. Potaknut stvarnošću hladnog rata, Kongres SAD je u decenijama nakon Drugog svjetskog rata odobrio milione dolara za finansiranje istraživačkih centara i programa razmjene da bi Amerikanci naučili više o zemljama u kojima je vladao komunizam.

Jugoslavija je, sa svojim otvorenim granicama i pristupačnošću, postala odabrana destinacija za stotine studenata i naučnih radnika sa Zapada koji su proučavali sve aspekte historije i civilizacije Balkana. Neke od najboljih studija jugoslavenskog i bosanskohercegovačkog društva i historije su napravili zapadni stručnjaci i objavili ih na engleskom jeziku. Mnogi vodeći naučnici i politički lideri iz bivše Jugoslavije su studirali i predavali na američkim univerzitetima. Na vrhuncu rata u Vijetnamu, sa 600.000 američkih vojnika na terenu, broj stručnjaka za Jugoistočnu Aziju u SAD je bio neporedivo manji od broja akademskih i naučnih radnika 1990-tih godina koji su dobro poznavali historiju i kulturu Jugoistočne Evrope.

Uprkos značajnoj riznici znanja koja na Zapadu postoji u vezi Bosne i Hercegovine i Jugoistočne Evrope, nama se čini da je javna debata o političko-strateškim opcijama u bivšoj Jugoslaviji duboko zaglibila u lažna dvojenja, pogrešne analogije, strašna historijska pretjerivanja i otrcane fraze bez osnove u historijskoj stvarnosti. Mnoge od ovih mitova, koji su rezultat nacionalističke propagande koju šire srpski, hrvatski i bosansko-muslimanski publicisti, prihvatili su i počeli ponavljati oni koji oblikuju ili utječu na donošenje politika i mjera. Propaganda, historijski presedani, i

površne analogije korišteni su da bi se opravdala aktivnost ili pasivnost na političkom planu. Oni koji se protive intervenciji zapadnih zemalja povlače paralele sa Vijetnamom, Bejrutom i Sjevernom Irskom. Za njih je Bosna nova “vijetnamska močvara”, beznadan i nerješiv problem bez vidljivog pozitivnog “konačnog ishoda” za Sjedinjene Države i druge zapadne zemlje. Oni koji, pak, favoriziraju snažniju ulogu Zapada povlače paralele sa Neville Chamberlainom koji se iz Münchena vratio nakon što je sebe i druge zavarao da će politika pomirljivosti osigurati trajni mir.

Bosna i Hercegovina nije podesna za proste analogije i laka rješenja. I pored toga, nije nemoguće razumjeti korijene sukoba i procijeniti moguće alternative za djelovanje Amerike i Evrope na Balkanu. U potrazi za razumijevanjem jedne kompleksne situacije i putokazima za djelovanje, proučavanje historijskih tradicija i ranijeg ponašanja pruža uvid u izvore tekućih događaja i ukazuje na potencijalna rješenja. U svakom slučaju, može pomoći u odbacivanju laži koje šire propagandisti i omogućiti onima koji odlučuju o politikama da izbjegnu opasne greške.

Naša namjera u ovoj knjizi je da istražimo historijske korijene bosanskohercegovačkog društva, od dolaska slavenskih plemena u VI i VII stoljeću do raspada socijalističke Jugoslavije, i da identificiramo tradicije i modele društvenih i etničkih odnosa koji su karakterizirali bosanskohercegovačko društvo tokom cijele njegove historije. Opisujemo glavne historijske procese koji su doveli do današnjeg nacionalnog sastava stanovništva u Bosni i Hercegovini: vjerska obraćenja u srednjem vijeku i ranom osmanjskom periodu; naknadna evolucija odvojenih etnoreligijskih zajednica; i uspon nacionalizma u XIX i XX stoljeću. Takođe pratimo porijeklo sadašnjeg sukoba i dajemo sažeti prikaz toka rata u Bosni i Hercegovini.

Historija Bosne i Hercegovine i njenih stanovnika ima mnogo dodirnih tačaka, a ponekad je i integralni dio historije drugih Južnih Slavena, te se stoga bavimo odnosima Bosne i Hercegovine sa susjedima. U XX stoljeću, razvoj južnoslavenske države Jugoslavije i njen kasniji raspad, duboko su utjecali na živote svih stanovnika Bosne i Hercegovine. Dijelovi naših razmatranja se neminovno fokusiraju na Jugoslaviju jer je nemoguće razumjeti iskustva Bosne i Hercegovine u proteklih sedamdeset godina bez razmatranja njenog jugoslavenskog konteksta.

Mi smo dvojica historičara koja su proučavala historiju Bosne i Hercegovine i koja su živjela u Sarajevu u različito vrijeme tokom 1960-tih i 1970-tih godina i, kao takvi, oslanjali smo se i na vlastita iskustva i opservacije iz tog vremena kao i na historijska istraživanja tog područja. Stručnjaci smo za srednjovjekovni (John Fine) i moderni (Robert Donia) period bosanskohercegovačke historije. Naše izlaganje, iako historijsko u svom pristupu i generalno hronološko u organizaciji, često ide naprijed-nazad u vremenu da bi se napravile usporedbe i identificirale dugoročne historijske tradicije. Poglavlja od I do IV, koja se uglavnom bave srednjovjekovnim i osmanskim periodom, napisao je John Fine; poglavlja V-XI, koja se bave modernim dobom (1875-1994), napisao je Robert Donia.

Ovo nije konvencionalna historija. Pokušali smo ukazati na obrasce ponašanja, a ne samo opisivati događaje, karakterizirati razvoj događaja, a ne samo ih hronološki poredati, i identificirati dugotrajne tradicije koje prevazilaze okvire jedne historijske ere. Nadalje, iako nam cilj nije bio prikazati detaljnu historiju rata, naše izlaganje želi rasvijetliti izvore bosanskohercegovačkog sukoba koji je planuo početkom 1992. Iskreno se nadamo da će rat, koji u vrijeme nastanka ove knjige još traje (april 1994), okončati mirom za Bosance i Hercegovce svih nacionalnosti.

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA 7

Robert J. Donia i John V. A. Fine, Jr.

BOSNA I HERCEGOVINA:
IZNEVJERENA TRADICIJA

Izdavač:
Institut za istoriju, Sarajevo
Alipašina 9, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
www.iis.unsa.ba

Za izdavača:
Dr. Husnija Kamberović

Prijevod s engleskog:
Daniela Valenta

Dizajn i tehničko uređenje:
Tarik Jesenković

Štampa:
"Amos Graf"
Sarajevo

Sarajevo, 2011.

ISBN
978-9958-649-09-7